

Szilágyi Domokos: Felezőidő

Szilágyi Domokos megengedhette magának ezt a verseskötvet. Megengedhette, mert volt mersze csak magára, a fekete éjszakában sohasem fehér hattyú képében fölbukkanó magányra: félelmére emlékezni. És azért is nem idegen tőle e könyvecs-kényi bánat, mert jobb korokban, az ihlet és a mondandó szerencsés találkozásakor, éppen ő, a visszahúzó, a minden hangosságtól irtózó, mondta a kor versét. Nem elvárásokat és hamis optimista hangulatokat követve, hanem létezésélményének természetességével. Amíg az emeleteket mászta, enciklopédikus gazdagsággal tüzelt benne a lát: *életeltárs*, hol előtte, hol utána loholt, gyűjtötte a betáplálendő anyagot, és ösztönözte a modern verset. Alakváltozásában is éppen ez a mindent akarás cserélte szinte másodpercenként az álarcokat, eszközeiben: didergő szavaiban és fogalmiságot pasztellba röptető felejthetetlen képeiben pedig a poeta doctus rímberitmusbán-régi magyar nyelvben megmártózó hangulata. *Sóhaja vers, indulata magasság: sóhaja mélység, indulata költemény*. Búcsúkat mondott egymásután: a trópusoktól, a montázsvers sokarcúságától, a versben a szóval egyenértékű helyet követelő tipográfiai jelektől, a mottóktól, Don Quijote szemérmesen-érzelmes lantjától és garabonciásságától szakadt el — hogy újra visszatérhessen. Nem pontosan az előzőkhöz, de valahogyan mégis a már elfelejtett illúzióját keltvén. E kitárulkozó költészet *létezésemeleteim*, már akkor is, ott is, egyetlen dolog számított: *a világ léptéke a lélek*. A többi ezt csak körülfonta, behálózta, elidegenítette.

És most e kicsinységében is annyi szint mutató kagylóhéjban (formabörtönben?) újra ott a vágy: halk rezdülésekkel neszezni; éppen csak annyival, hogy a visszafogottság folytán kitessék: a belső lélekharang is hallható akkora hangot, mint a billegő nyelv — haj, Gábor Áron bronzbaöntött szabadságkívánalma! — ott a monostori toronyban. Már is a változásoknál vagyunk: a pásztorsípon szólt korábbi *Kis, szerelmes himnuszok* a hajdan Hunyadi János győzelmét köszöntő harang-kondulással *Pogány zsoltárokká* súlyosodtak, jelezvén idő és tér megváltozásán kívül azt a többletet, melyet az egymásra tornyosuló személyes drámák adtak a versnek. Jó, ha egyértelműen kedvest-hitvest körülzsongó szerelmes versekre gondolunk, hát még ha az égieket földiekkel összekapcsoló fohászok mögé a költő istenélményét is odaképzeltük, akkor látszik csak igazán az érzelmekkel dúszult költői eszköztár gazdagodása.

Több nevű, több istenségű *pogányság* a Szilágyi Domokosé: mégis a hitetlen hit és a reménytelen reménység lengi körül a verset. Babits fájdalmas, halál előtti mindent megnevezése, az elcsukló gége torokhangjait bravúros rímjátékkal fedtető formakészség tulajdonképpen mindennek az alapja. Ezt a mottóba is jelzett kötődést, a saját személyében megtestesülő „mennyei bolt” szinte magamutogató kiárúsítását nagyjátja a pillanat. Megtévesztésül: mintha az esdeklés mihamarabbi kívánalmát tartaná a költő fontosnak, csak azért, hogy az egymásrautaltságot jelképező kapcsolatba mind több szállal és élménnyel beleszövődhessen a valódi megszólított. *Vagy, vagyok, vagyunk a szentség, / külön-külön nincsen mentség, / mindig kettős a mindenség*. Ha tudjuk is — a „ciklus” ötödik darabja jelzi —, hogy *zsoltár ez, himnusz, szerenád*, akkor is kínozt a kérdés: kivel e vágyott kapcsolat? Asszony, szerető, hitves a megszólított, vagy a sohasemvolt istenhez menekülő férfi bibliai sóhaja tör ily magasba? Osztható-e az oszthatatlan; megnevezhető-e a maga többértelműségében ugyan mindig megnevezett, de valójában a költői gondolat kifutásának kellő teret hagyó *Úr* vagy *Eszme* embernél mindig többet-jobbát tudó birtokosa?

A *Pogány zsoltárok* tizenhárom részből álló, 142 soros nagy vers. Egy-egy darabot külön olvasva, még nem teljes az a hatás, melyet az általános (Isten?, Ember?, Anyag?) és egyes (szerető-hitves) váltogatásával a kompozíciós egész mutat. Minden „kis versben”, annak gondolati anyagában és formai virtuozitásában azonban

benne van az az egylényegű, de nagyon is eget-földet kitüntető vallomás, amely a kapcsoskönyv zárjaként csukódó, mindössze kétsoros tizenharmadik résszel kapja meg végső formáját. Az invokációszerű indítás harangzúgással öblösített hangja a végső csatát megvívó emberpár (isten — ember) józan belenyugvásával csendesedik el: *Mennyei mérlegen mérettünk. / Mária, könyörögj érettünk.* A monostori hívás és a földi rútság megméréséért esdeklő alázat között mily sokszínűek az érzelmi-gondolati fokozatok! A névmitosszal oly gyakran (és legutóbb éppen e könyv tárgyalása folytán) vádolt költő tudatosságához aligha férhet kétség. Mint ahogy nem véletlen az sem, hogy a monostori harangok után közvetlenül a (B—A—C—H) címmel jelzett orgonamuzsika szólal meg, s ebből a sötétre zárt egyetemességből kilépve, hullhat egyre több fény a *kuruzs-guruzs-bájitallal* „csengő barackká, csókos meggyé” varázsolt kedvesre. Ki tagadná, hogy Szilágyi Domokos egy-egy helyütt a barokk méltóság és a táncdalszerű könnyedség érzelmei között egyensúlyoz, de rím és ritmus tán csak Kosztolányinál és Babitsnál ily árnyalatos gazdagsága és formát-deákosan kitöltő szépeérzéke mindig átlendíti a holtpontra.

*Moccanatlan már a test is,
kerge, kába, lomha, rest is,
sújtáná, mikéntha pestis,
ördögátka-áhitat.
És fejem kebledre hajtom,
és a bordarácsos ajtón
szól a szív — hallom — sohajtón,
és nyugalmad átitat.*

A különféle költői játékok: szerepcsere, archaikus póz, montázstrükk, egyszóval a *verscsinálás* fortélyai mindig is érdekelték (érdeklik) a költőt. A *Felezőidő* verseiben sincs másképp. A medveléptű bumfordiság, a *falstaffi* széptevés és bukfenc, Vitéz Mihály kedvesének álorcája alá- és fölérendelés nélkül egyként lehet dalhívó. A Csokonai-vers és a rokokó báj mindaddig izgalmas, amíg a saját verset meg tudja termékenyíteni, nyugvópontjából, megrekedettségéből ki tudja mozdítani; tehát amíg az felhasználható, beolvasztható, saját világára alkalmazható. De mindig, még a verseselés egyik legnagyobb mestere, Csokonai is, elutasított, ha költési módján, egyfajta technikáján az idő átlépett, vagy a költő úgy érzi, hogy nem tud vele mit kezdeni. Csinosabb verselők nem is igen örömet tesznek olyan sarkalatot, a melynek a *vocalisa előtt, mind a két szóban, azon egy consonanson kezdődik a syllaba* — olvassa a *Dorottya* szerzőjét Szilágyi, és behunyja a szemét. Pedig ő csinos verselőnek érzi magát, és ha már a Don Quijote-i palástot tele hímezte csillagokkal — *Madonna, ó madonnám, / e szöghajú, szüz esten / szíved szívemre vonnám, / kereslek Neke-resden, / talállak Nemlevőn, / be bűba-kútba estem* — miért ne tenné azt kedvesének hőszin köpenyével is?

A *Pogány zsoldárok* valaminő úri hangnak tetsző fenségességét, a valakinek (valaminek) lebírásaért, meghódításaért indult harc komolyságát az egymást túlicitáló rímek kavalkádja: a rímsugárzás, kissé oldja; és jó ez! Eg és pokol éteri magasságába úgy vág bele a *barackom, meggyem* — színesztéziával igaz, hogy izgalmassá tett — hétköznapisága s vele együtt az *egyetlenem, édes halálomnak* becézett kedves (tevés-vevésre?, teremtsre? utaló) természetes egyszerűsége, hogy a vers összetettségét, sok ablakra nyíló gondolatiságát, tudva is, semmi kétség: a költemény a fölmentő és egyben fölmagasztosuló Asszony dicséretére íródott. Az *én csúnyácskám, én gyönyörűm* a kinti borzalmak előli egyetlen menedék: a költő az ő oltalmában, tágabban: a benső világ (testi-lelki) harmóniájában találta meg a viszonylagos egyensúlyt. E keresgélés dokumentumai még a szerelmi élményt többféleképpen — kupléhanggal és a szövetségámasz áhításának komolyságával — megszólatató versek (*Asszonyom, illetve Virágének; Élni; Tedd, hogy szeressem*). Kiváló

is akad köztük, de a szerelmes-kalendáriumok remélhetően mindenkori alapdarabjához, a *Pogány zsoltárok*hoz egyik sem mérhető.

A kicsike verseskönyv rímfüzérék és ékszernyi megoldások tárháza, akárha *életeltárs* szöges bakancsa balettcipőre cseréltetett volna föl! Szilágyi korábban sem idegenkedett a verset (szépitő) kellékektől, a sokszor zenére, zenei ihletettségre utaló szerkesztésmódtól, különféle hanghatásoktól. Még hatalmas kompozíciójába (*Bartók Amerikában*) is beledobbanthatott egy-egy csizma, belerikkanthatott egy-egy táncszó, másutt érdesedhetett a hang, csúfolódhatott a harcos beszéd. A befeléfordulást sugalló ily tudatos lekerekítéssel ily tömény, szinte csak önmagának szóló beszéddel csak most találkozhattunk. A költői rezzenetek együttese akárha protestálna! Mi ellen? Könnyű lenne a válasz, ha csak az *ember-világ-történelem* adta helyzeteket mondanánk. A Kalevalát magyarra átültető Nagy Kálmán és Szabédi László földidézésével a halál — ha csak lábujjhegyen is! — már belopakodott a költő gondolatvilágába, de a megfélemlített itt még váloperre, a *házasodik a halál* életbe való visszatáncoltatására akarja vinni a dolgot (*Hullócsillag*). Bűjőcskázik, nyelvi játékkal akarja lebírni a lebírhatatlant: a kedvesébe *beléhálni* akaró poéta egy másik versében már saját magába szeretne *belehalni*! Döbbenetes az egymásnak visszafelelő fogalompár: szerelmi légyott ágyául megidézett kedves és az önmagában hordott koporsó!

A groteszk és a fűgemitogatás kontrasztthatásaként jön létre a látomásvers: a felcsiholt- elme képzeletfutama. *Éj és csend és halálnak árnya* telepszik a szobára, s a verdeső szárnyú pálma, akárha a kétkarmú halál, időtlenné merevíti a pózt: *minden idegem, vérerem, / vigyázzban, mint a félelem*. És Szilágyi Domokos verse Szervátiusz Tibor műteremmagányra kényszerített *Kolozsvári krisztusával* együtt, magán hordja a feszületet. Szenvedése önmagára mért sors: nélküle szegényebb lenne élete.

Azki ifiúi elmével trópusoktól akart búcsúzni, rájött, hogy hiábavaló minden leszakadás, hiszen a trópusok: élethalál-küzdelem, bennünk vannak. Sir Newton még pecsétet, nyomdatipográfiával körberajzolt pacát hagyott a versen, nyilakat lőtt az égbe, párhuzamosok, kiemelt négyzetek és léniák társaságában élt, s egyszer csak *kérges reménnyel kiült a közös mennybolt alá és várta a csatlakozást*. Alteredgőja bölcsőbbé (és öregebbé) válva, már csak a fájdalomnak hódol. Az éjféli meditációt kettébevágó

Felezőidő —
Éjjél. Éjfelekig
virrasztok, hogy midőn
(mikor?) elérkezik,
elérkezik, ne lepjen álom —
elérkezik, ébren találjon
a felezőidőm.

— dehogya is akar az atomfizikai kifejezéssel elidegeníteni. csak a költő magához méltatlannak találja az *ágyban párnák közt halni meg* véget. Szándékosan döcögött, ismételt, keresi az odaillő szót, és mert minduntalan csak a *halálom* jön a szájára — egyébként a ráütő rímtől várván megoldást, ezt hívja az *álom* is! —, és nem akarja, nem tudja ép ésszel fölfogni, hogy ne tiszta fejje, szinte önmaga választva érje meg a *domlást*, a radioaktív anyag izotópjainak világába vezető *törvényhez* menekül. Bukdácsolása: *Indulok tájaimra, szemügyre venni mind*, első pillanatra az utolsó útra induló, s ez okán még egyszer megvilágosodó és tettvágyra ösztönző elme kalandjának látszik, de már mindent elnyom a hangulat: *Most tél van és csend és hó és halál*. A még nem zúsmarásodó Vörösmarty egyik korai versében a *Helvila halálán*-ban háromszor is megismételhetette az *álom-halálom* rímpárt, de Szilágyi Domokos *Felezőidő* című versében már csak az *Előszót* író költőre figyel. És akinek oly könnyen állt rímfűszerezésre ajka — gondoljunk csak a *Pogány zsoltárok* Nyugat-könnyedségű sorvégződéseire —, most a könnyebb megoldást, elveti!

Szőcs István kritikája (*Előre*, 1974. nov. 10.) érzéketlen maradt Szilágyi új verseskönyvével szemben. A kritikus nem látta, nem akarta észrevenni az irodalomtól elég messze álló fizikai szakkifejezés mögöttesét: a kiúttalanság, a fáradtság és fájdalom eredőjében csúcsosodó *most már minden mindegy* érzést: a betegségből és a világ (Történelem?) furcsaságaiból táplálkozó félelmeket. A halk, nagyon is szemérmes bánatokat, s azt a (jobb szó híján mondom) világérzést, amely a *Felező-
idő* verseiben, de talán még jobban az utána írottakban nyilatkozik meg. (*Kriterion*, 1974.)

SZAKOLCZAY LAJOS

